

NEMZETI TÁRSALKODÓ.

Második félév.

Kolozsvár, Augustus' 7kén, 1840.

6. szám

Tartalom: Vándorlások Kolozsvár' várfalai körül. (Nagy ajtai Kovács István) 41. l. A' zsidók' száma. (Sámuel Jákob.) 46. l. Literaturai jelentés. (Szerkesztőség.) 47. l. Az erdélyi selyemtenyésztes' ügyében. 48. l. Szerkesztőségi figyelemztetés. (Szerkesztőség.) 48. l.

Vándorlások Kolozsvár' várfalai körül.

1840-ben majusban.

Paget' úr' javaslata. — Zsigmond király' és Báthori Kristóf fejedelem' czímereik 's 1581beli felirat. — Az arany fonalat fonó leányokról rege. — I. Rákóczi György' és Kolozsvár' czímereik 's 1641-beli feliratok. — A' Puskaporos Bástya. — Decebalus. — A' megmagyarázhatatlanoknak vélt jegyek.

“Én Kegyednek egy javaslatot teszek 's kívánom hallani, mit mond róla,” szolt hozzám folyó évi majus' 15-ik napján Paget János úr; “Kolozsvár' várfalai, bástyái, mint látom, naponként bontatnak le; mik belőlök fennállanak, úgy hallom, azok is idővel le fognak bontatni; azonban én e' várfalak körül gyakorta lovagolván, rajtok néhol feliratokat, czímereket vettem észre, melyeket jelen és jövő korra tudatni, megismertetni talán nem lenne érdektelen. Javaslom tehát: járjuk körül e' város' várfalait; én lerajzolom a' czímereket; Kegyed másolja le a' feliratokat, 's az eredményről irjon aztán egy cikkelyt a' Társalkodóba.”

Illy javaslat — angol úrtól — megvallom, nem kissé lepett 's hatott meg; mert 1838ban és 1839-ben én magam szólitottam vala feltebket, hogy írnök le a' Nemzeti Társalkodó'

számára Kolozsvárt minden tekintetben, egyik egyben, másik másban; ajánlkozott is mindenik felszólított, megkért tag a' közös munkálódásra, de aztán valósággal csak egyik írt: az, ki a' “Kolozsvár' hölgyei” czímű cikkelyt dolgozta, melyet, midőn többet kaphatni nem reménytettem, mult évi juliusban kiadtam, 's a' felosztásnál fogva rám eshető cikkely' kidolgozásával magam is felhagytam. És im, a' mit mi hazafiak, kolozsváriak megtenni elrestellénk: annak legalább némi részben teljesítésére most Angolország' egyik fia ébreszte, 's tetteges segédelmét önként ajánlá.

Tudtam ugyan, mikép' három kolozsvári tanácsos: Pater Pál, idősb Pataki István, Gyergyai Pál, és városi jegyző Füzéri György, tanács' rendeléséből, még 1734-ben dolgoztak volt egy kis latin munkát Kolozsvárról, “Descriptio civitatis Claudiopolis” cím alatt, 's abban a' várfalakon, bástyákon és tornyokon akkor találtatott feliratokat is lejegyezték; emlékeztem, mikép' e' feliratokat kolozsvári catholicus professor Letavay Sándor a' Tudományos Gyűjtemény' valamellyik kötetében — 1818-ban az V-ikben — közre is bocsátotta; de tudtam azt is, hogy a' nevezett tanácsbeli urak' irománya soha sem nyomatott ki, benne a' vár-, bástya-'s toronyfalakon mostan találtató feliratok nem mind említvék, az említettek közül némellyek hibáson lejegyezvék, a' czímerek' leírásai pedig csaknem egészen mellőzvék; emlékeztem arra is,

hogy a 'Letavay' közleménye szintolly fogyatkozasos és hibás mint a' tanácsbeli urak' dolgozata, 's habár kinyomatott is, mindazáltal, mivel a' Tudományos Gyűjtemény Erdélyben eleitől fogva kevesek által olvastatott, nálunk híjánosságában sem sokak előtt ismeretes. — Mindezek' tekintetéből Paget úr' javaslatát, mint olyat, melynek kivitelével legalább némi híjánysokat kipótolhatunk, hibákat megigazíthatunk, tévelygéseket megczáfolhatunk és új ismereteket terjeszthetünk: helyesnek találtam 's örömmel fogadtam.

Most, tartván mind ketten attól, hogy azon várfalak, melyek beszélgetésünk' pillanatában még fennállának, közelebbi napokban is omladékká, 's valamelly feliratok vagy címerek velők együtt rommá válhatnak, elhatároztuk: várfalak körüli utunkat minél hamarább lehet megtenni. Május' 21-ikén vándorlásunkat el is kezdtük, 's vizsgálódásinkat ez nap

Monostorkaputól fogva a' hídútezei kapuig

folytattuk.

A' Monostorkapu feletti torony' belső Monostorúteza felőli oldalán, a' kőtornác' délszakra eső lyuka felett ezen, alább megmagyarázandó jegyeket találtuk:

I R A O *

Ugyan ezen torony' külső Monostorúteza felőli oldalán pedig fenn Zsigmond király' címerét egy négy részre osztott paizsban. Az első 's negyedik részben Magyarország' négy fő

folyó víz-, vagy mint némellyek magyarázzák, 4 kötelék- (fascia) címere látható, második és harmadik részben a' cseh oroszlány. A' megdőlvé levő paizs' szegletére sisak van helyezve, strucz toll bokrétával. Az egész mű szép; Paget úr, mig rajzolta, több ízben nyilatkoztatta csudálkozását rajta *).

Ezen címeren alól, a' torony' északi alakja felett ismét éppen azon alakú jegyek szemlélhetők, melyek fennebb említvők.

Monostorkaputól a' Puskaporos Bástya felé vettük — kívül a' váron — utunkat. Mentünkben bétérvén azon telekre, mely közelebbi esztendőkbén ácsztanyául szolgált, ott a' várfalban két emlékkőre akadtunk. Az egyiken tojásdad paizsban feljül C B betűk léteznek; alattok mindjárt a' Báthori család' címere, tudniillik három farkas fog. A' paizst két felől két geniusok (telamones) tartják karjaikkal. Paizson alól következnek ezen sorok:

D. O. M. ET POSTERITATI SACR
REGNANTE ILLVSTRMO PRINCIPE
DNO. CHR—TOPHORO. BATHORI
DE SOMLYO. VAIVODA. TRANNIÆ
ET. SICVL. COM — STEPHANO
WOLPHARD. PRIM. ET ANTONIO
FERENCZI. REGIO. IVDICIBVS
PVBLICIS CIVITTIS. EXPENSIS
FIEBAT. ANO. M. D. LXXXI. **)

Mig e' szavakat másolgattam, meg-megszállt a' gondolat: mely könnyen elenyésztethetők lennének az emberek közt divatozó teméntelen sok tévelygések, 's még is mely sokáig fenmaradnak, csak azért, mert restelljük valóság után nyomozódni, noha gyakran naponként szemünk előtt van, 's csupán néhány lépéssel kellene hozzája közelebb járalnunk, hogy rája ismerjünk.

*) Lásd melléklapon is az 1 szám alatti jegyeket. A' melléklapon levő jegyek, címerek, a' Paget úr' jól talált rajza után lithographizáltattak.

*) Lásd a' 2dik szám alatti címert.

**) Lásd a' 3dik szám alatti címert és feliratot.

Midőn gróf Kemény József úr és én 'Erdélyország' történetei' tára" első kötetét világ elébe bocsátottuk, 's benne Báthori Istvánt, Kristófot és Zsigmondot nem csak erdélyi vajdának hanem fejedelemnek is mondtuk: a' magyar academia' egyik tagja ellenünk kelt, 's bennünket hibáztatott, hogy a' három férfit fejedelemnek merészeltük nevezni; 's emlékezem, mikép' még Kolozsvárra is találtatott akkor olyan, ki várva várta, mit felelendünk mentségül, pedig arra alaposon felelni igen igen könnyű. Báthoriak' idejében hazánkban a' vajda 's fejedelem címek egyértelműek voltak; innen ők hol vajdának hol fejedelemnek neveztettek, 's nem csak külön, hanem ugyanazon egy irományban is. Az ezt bizonyító adatokból egész könyv telnék ki. De minek emlegetsem itt azokat? Ki még kételkedik iránta, járúljon ide emlékkönyvünkhöz 's önnön szemeivel fogja látni, hogy Báthori Kristóf rajta, a' csupán 9 sorú feliratban, fejedelemnek és vajdának is íratik egyzsersmind.

De íratik abban egyéb is, mi a' kolozsvári nép' egyik kedvelt regéjét merőben alaptalanul mutatja. — Hajdan — imilly rege forog kolozsváriak' ajkain, rájuk őseikről századokon keresztül leszállva — élt e' városban két leány, kik a' fonást nagyon szerették, inkább talán, mint némelly mostani városi lányaink; de nem is csuda ám, mert ők nem len- vagy kender-, hanem aranyfonal szálakat fontak, 's mellyik városi kisasszonyunk nem ülne most is örömet guzsaly alá vagy fonó kerék mellé, ha órsóját aranyfonallal tölthetné bé — kivált saját számára? — Jósziúségök azonban szorgalmukat sokkal feljül multa. Eladták fonalaikat, 's árából csupán kettedes ketten építették azon darab várfalat, melly szóban levő emlékkönyvünk' közelében két felől ma is fenn áll. — A' kolozsváriak sem voltak halátlanok irántok; emlékezetöket örökíteni kívánták, 's képeiket és órsóikat az al-

talok emeltetett falba béhelyeztették. Mit tudni illik én fennebb Báthori czímernek állíték, az nem farkas fogakat képez, hanem az ő aranyfonaltól dagadozó órsóikat, 's az alakok, mellyek az ezeket befoglaló kört kezeikkel tartják, ismét nem geniusok, hanem az ő képeik.

De ha a' czímertudomány — heraldica — semmit sem szólana is, maga a' kövön levő felirat eléggé kimutatja, regénk' valótalanságát nyilván hirdetvén, hogy Báthori Kristóf' uralkodása alatt Wolphard István fő 's Ferenczi Antal király bírók' idejében 1581-ben várfal itt város' köz költségével építtetett; tehát nem a' regélt fonó lány' páréval. Azonban a' czímertudomány is regénk ellen emeli szavát, 's felforgatja belőle azt is, mit a' felirat némileg fenhagyott; mert azt tanítja, hogy Báthori Kristófnak pecsétjén és pénzein is éppen azon családi czímer fordul elő, mi itt a' várfalon, sőt az a' Báthori Istvánéin és Zsigmondéin is, következésképpen, mik a' paizsban láthatók, azok három farkasfogát ábrázolnak, nem órsót; a' paizs körül két felől álló alakok pedig azt tartó geniusok, mellyek a' Báthoriak' némelly pénzein szárnyakkal is felruházvák.

Kik Báthori Kristóf', István' és Zsigmond' czímerét csak egy vagy két pénzen, pecséten szemlélhették 's ott a' geniusokat más helyzetben látták mint itt, azoknak további magyarázatul szolgáljon még ez: a' geniusok Báthoriak' pecsétjein és pénzein is különbözőleg tűnnek fel, most szemben a' paizsszal, majd háttal azaz, néha szemben a' nézővel, mint itt is.

Midőn Paget urnak emlitém e' regét, 's érintém, mint czáfolja meg azt felirat és heraldica: "Költőinkre nézve kár" mondá jó ízűen nevetve, "mert ők használhaták vala anyagúl."

A' másik emlékkő — tovább a' Puskaporos Bátya felé — négy darabból szerkeztetett össze. A' legfelső I. Rákóczi György fejedelem

családi czímerét és Erdély' három nemzetét mutatja egy nagy koronás paizsban, és egy kisebb koronázatlanban, melly amannak közepében van. A' kisebbik a' Rákóczi családi' czímernek szentelve, 's ez egy koronás fejű sas kiterjesztett szárnyakkal, melly egyik lábával fél keréken áll, másikkal egy kardot tart felemelve. E' kis paizs körén kívül a' nagyban, Rákóczi' sassától balra (a' nézőnek) feljül látszik a' székely nemzeti czímer — a' nap; alól a' magyarok' vagy vármegyék' czímere — egy fejű sas, kiterjesztett szárnyakkal, és a' mi különös, koronázottan; jobb kézre ismét feljül a' székely czímer' másik alkatrésze — félhold; ezen alól a' szász nemzet' czímere — hét vár.

A' nagy paizsnak felette ezen számok láthatók:

1 6

4 1.

alatta hosszabb kőablán ime' szavak:

DEVS PROTECTOR —
REGNANTE ILLVSTRISSIMO CELSIS —
PRINCIPE D. D. *) GEORGIO RAK —
DEI GRATIA TRANNIÆ PRINCIPE —
TIVM RERNI HVNGARIÆ DOMIN.
ET SICVLORVM COMITE.

NEC NON.

Itt rövidebb kövön czifra körben következik Kolozsvár' czímere, melly három bástya egy nyílt kapu felett, 's mellyet Kolozsvárratt lakó vagy megforduló olvasóm, ha tesszend, elég hiven ábrázolva szemlélhetend a' piaczi nagy kőoszlop' délszaki oldalában; a' városi czímeren alól ismét hosszabb kőablán e' sorok irvák, öszve függő értelemmel a' fennebbi szavakkal:

*) A' D. D. betűket a' tanácsbeli urak és Letavay irományaikban kihagyták; alább pedig valamint ez, úgy amazok is „Filstich“ név helyett „Flistich“et írtak hibáson

PRVDENTIBVS ET CIRCVMSPECTIS
LAVRENTIO FILSTICH PRIMARIO,
ET MICHAELE IO, REGIO, IVDICIBVS
CIVITATIS COLOSVAR AERE, LA
BOREQVE PVBLICO, RESTAVRATA.

ANNO DNI. M. DC. XLI.

Midőn innen távozáuk 's a' Puskaporos Bástya mellett — a' Szamos' hídján keresztül — haladánk el, kérdezé Paget úr: „Valljon le fogják-e ezt is bontani?“ 's feleletül „nem tudom“ot nyervén tölem, folytatá beszédét: „kár lenne lerontani; ez a' bástya, úgy látom, még sokáig fennállhat, 's itt e' szeglethelyen ártalmára semminek sincs; ellenben az új sétátértől nagyon érdekes a' kinézés rája, mint a' hajdon kor' egyik tisztos góthszerű maradványára.“ — Helyeslém észrevételét; 's későbbben úgy hallám, hogy e' bástyát nem is szándékoznak lerontani, hanem inkább fentartani, 's mivel részint éppen az új sétátér' tekintetéből, tehát ahhoz czélszerűen alkalmazva. — Fedelét leszedik, kőtornáczába köröskörül ülő helyeket készítnék — zenészek' számára, hogy ezek ünnepi napok' alkalmival mulattassák onnan feljülről az itt alatt sétáló, lovagló, 's kocsikázó sokaságot. — Ha e' szándék igaz és valósuland, úgy a' Puskaporos Bástya — hajdon kori érdekessége nem csak el nem enyészettvén hanem a' lehetőségig minden tekintetben megahagytván, 's az új érdek csak hozzája járulván — többféle élvezetet nyújtó ponttá váland. Mi messze zengend el róla a' muzsikahang! Melly szép lesz tornáczából a' kilátás fel és alá Szamosunk' kies völgyére, a' szőlő 's gyümölcsfákkal diszlő közel hegyekre, a' távolban emelkedő havasokra! Mennyi gondolat támadhatand a' multat és jelent ismerő, 's a' kettőt egymással öszve hasonlítani szerető komolyabb sétáló' lelkében, midőn mellette andalgván el, látni fogja, hogy a' tornácz, melly várvédő vi-
tézek' számára készített volt egykor, zenekar'

helyévé változtathatott által, 's honnan régen ágyuk dörögtek le, elremíteni az agyarkodó elenséget, onnan édes zenehangok ömlenek le, gyönyörködtetni a' mulatozva hullámzó népet!

Az Ó-vár' éjszaki falai tűnének előnkbe. — H. János választott magyar király' 1568-beli határozatából, melly a' kolozsvári magyar és szász lakosok' egymással versengését igazítá el, úgy látszik, hogy az Ó-várból éjszak felé egy kapun kívül még két kis ajtó nyílt akkor, felső és alsó. János a' felső kis ajtót örökre bérakatni parancsolá, 's csak az alsót hagyatá meg, melly a' szent Ferencz' szerzetebeli barátok' klastrom' irányában volt. Beszélgeténk ezen ajtókról, nézegetők a' várfalakat, 's így jutánk a' Hídkapu előtt Szamos felébe épített új kőhídhöz. Ennek alsó oldalában levő egyik kőről Paget úr következő jegyeket másola 's rajzola le.



A' kő, mellybe ezek vésvék, a' bástyás Hídkapunak nem régen lebontott előkapuja' Hídelve felőli homlokzatában volt, 's onnan tétetett által ide. Lapjáról a' szokatlan alakú jegyek — nagyok 's földhöz közel levén — mindennek eléggé szemibe ötlöttek; de közönségesen nem ismertettek és megmagyarázhatatlanoknak tartattak; sőt mintha hieroglyphák volnának azoknak tartatnak általjában most is. Kik tudják vagy hallották, hogy hazánkat géta-dákok, gothok, gepidák is lakták valaha, azok e' nemzetek' valamelyike' betűjinek gondolják lenni; legtöbben vannak, kik dákoknak vélik, 's éppen a' Decebalus' idejéből valóknak.

Decebalus, a' dákok' legnevezetesebb és utolsó királya Krisztus' születése után főkép' 1 században uralkodott Daciában, mellynek Erdély fő

*) E' jegyek a' mellékapon 4ik sz. alatt hívebben adatnak czífrásaikkal együtt.

részét tette, 's előbb dicsőséggel: mert Róma' urát, Domitianus császárt arra tudta kényszeríteni, hogy neki esztendőnként adót fizetett, ha bár tiszteletdíj' nevezete alatt is. Trajanus fényesen bosszúlta meg a' római birodalom' ennyire meggyaláztatását. Ő 98-ban jutott a' császári székre, 's már két esztendő múlva — 100-ban — ősszel derék hadserget indított meg személyesen Decebalus ellen. A' télet Duna mellett töltötte. Tavasszal megnyitotta nagy hadvezéri ügyességgel táborozását, meggyőzte véres harcokban a' dákok' büszke királyát, 's elfoglalta annak főlakvárosát, Zarmizegethusát is, melly hazánkban Háczeg' gyönyörű völgyében fekütt. Decebalus békeséget kért a' győzedelmestől, meg is nyerte, de terhes és lealázó feltételek alatt. Kénytelenítetett Trajanus eleibe menni, fegyverét, koronáját előtte letenni, lábaihoz borulni 's hódolását e' képpen bizonyítani. Ezen kívül egy dákok' követségnek kellett Rómába utazni, hogy ott a' senatus előtt térdre hűllve 's fegyverét lerakva a' békekötés' megerősítéséért könyörögjön.

Az illy alapokon nyugvó béke nem tartott sokáig. Decebalus sértegetni kezdte annak pontjait, 's Trajanus ismét háborút indított ellene. Amaz ismervén az őt fenyegető veszély' nagyságát, minden nemű módot megkísértett, hogy attól megmenekedhessék. Követeket küldött Trajanushoz a' béke' fenmaradását eszközölni; de olly feltétel szabott elébe, mellynél súlyosabbat teljes meggyőztetése után sem várhatott. Felbérlett orgyilkosokat bocsátott a' császár' táborába, kik őt megöljék; de azok felfedeztettek, 's mindnyájan kivégeztettek. Békéről alkudozás' színe alatt közel csalta táborához, 's ott elfogatta Trajanus' egyik legderekből alvezérével 's barátját Longinust, 's azt hitte, ennek visszakaphatásáért minden kívánatára rá álland amaz; de Longinus megírta császármak: érette semmit se aggódjék, hanem elintézt

hadtervét feltartóztathatlanúl hajtsa végre; 's hogy a' császárt minden aggodalomtól megmentse, írása' elküldése után magát méreggel megölte. Most nem maradt egyéb hátra mint harcz 's ez elkezdődött. Decebalus több csatavesztés után elvégre vissza nyomatott Erdélybe, birodalma' közép pontjára, 's midőn itt is meggyőzetett: nehogy élve elfogattassék, 's Trajanus' diadalmi jeléül Rómába hurczoltassék, összeomlott birodalma' romjain 106 körül feyverét önnön szívébe dőfte, 's a' dákföld utolsó királya' szívverével nedvesítve ment által rómaiak' birtokába.

Némelly régibb történetiróink, talán szohagyomány után, azt beszélik: Decebalus éppen Hídkapu előtt ölte meg magát; innen többben úgy vélekednek, hogy e' helyen, hol most Kolozsvár fekszik, már ő elkezdett volt várost építtetni a' Domitianustól kapott kézmivesek' és művészek' segítségével, 's ő vésette az említett előkapura is ama' jegyeket; vagy pedig honfiai tétették oda, az ő itt történt szerencsétlen halála' emlékezetére; azonban mit jelentsenek a' jegyek, mellyek gyanítólág dák betűk, ma már megfejtteni nem lehet; mert a' dák nemzet' kiáltával (?), annak betűji is elenyésztek.

Ezen helytelen vélemény' divatozása azt mutatja, hogy az oklevéltudomány — diploma — nálunk nagyon el volt és van hanyagolva; mert diplomaticusok előtt ama' jegyek, mellyek nem egyebek mint arab számok, eléggé ismeretesek és könnyen megmagyarázhatók. — Meglehet, némelly olvasóm kissé kételkedik állításomban, mivel ismervén az arab számokat, ezeket a' jegyekhez nem látja hasonlóknak; de kételkedése reméllem eloszlaud, mihelyt olvasni fogja a' következő néhány sormegjegyzést.

Azon számjegyek, mellyek araboknak v. arabiaiaknak neveztetnek, nagyon régiek. Már Pythagoras is ismerte, használta — kétségkívül napkeletről kapván őket — de szokásba Európá-

ban még is az arabok hozták, 's ezért mondatnak arab számoknak. Spanyolországból 13-dik században jöttek legelőször mathematicai tartalmu könyvekben forgásba. 14dik században átvitettek az oklevelekbe; 15dikben már gyakrabban használtattak; 16dikban még gyakrabban, de köz divatuakká csak a' 17dik század' közepe tájatt lettek. Azonban alakjaik világért sem olyanok voltak, millyenek ma, 's 16dik század előtt nem vergődhettek állandó alakra. Különösen a' 2, 4, 5, 7 egészen különböztek mostani figuráiktól. Bémutatnám itt régi alakjaikat, ha hírlapnyomó intézetünkben találtatnának; de mivel nem találtatnak, csak azt tudatom: hogy azon géta-dák, góth, gepida, 's isten tudja még mi féle betűknek vélt jegyek, mellyek ez előtt a' Hídkapu' előkapuja' homlokzatában voltak, 's most a' Hídkapu előtti híd' oldalában vannak, — mint fennebb is említém — arab számok, 's ezt jelentik:

1 4 7 7.

A' Monastorkapu feletti tornyon levő két rendbeli jegyek pedig hasonlólág arab számok, 's ezt teszik:

1 4 7 6.

(Folytatása közelebből)

Nagy ajtai Kovács István.

A' zsidók' száma.

Dávid és Salamon királyok' idejében a' zsidók' száma 4,000,000-ra ment. — A' mái időben valamennyire megkevesedett ezen nép' száma, és most csak 3,166,603ra megy, és imígy van ide 's tova elszórva: Franciaországban van 660,000; Bajorországban 53,402; Szászországban 13,000; Hannoverában 6,100; Vürtember-